

УДК 334.722:368(477)

Яворська Т.В.

доктор економічних наук,
доцент кафедри банківського і страхового бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті на основі аналізу поглядів науковців визначено сутність державного регулювання страхового підприємництва, страхового нагляду та страхового регулювання. Розкрито роль державного регулювання страхового підприємництва через його функції. Доповнюють понятійно-категоріальний апарат теорії державного регулювання запропоновані види державного регулювання страхового підприємництва. Вони класифіковані за такими ознаками: спосіб впливу на об'єкт регулювання, періодичність, рівень охоплення, характер втручання у діяльність суб'єктів страхового підприємництва, категорії об'єктів регулювання, категорії суб'єктів регулювання.

Ключові слова: державне регулювання страхового підприємництва, страховий нагляд, страхове регулювання, страхове підприємництво, суб'єкти страхового підприємництва, види державного регулювання страхового підприємництва.

Яворская Т.В. ФУНКЦИИ И ВИДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье на основе анализа взглядов ученых определена сущность государственного регулирования страхового предпринимательства, страхового надзора и страхового регулирования. Раскрыта роль государственного регулирования страхового предпринимательства через его функции. Дополняют понятийно-категориальный аппарат теории государственного регулирования предлагаемые виды государственного регулирования страхового предпринимательства. Они классифицированы по следующим признакам: способ воздействия на объект регулирования, периодичность, уровень охвата, характер вмешательства в деятельность субъектов страхового предпринимательства, категории объектов регулирования, категории субъектов регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование страхового предпринимательства, страховой надзор, страховое регулирование, страховое предпринимательство, субъекты страхового предпринимательства, виды государственного регулирования страхового предпринимательства.

Yavorska T.V. FUNCTIONS AND TYPES OF STATE REGULATION INSURANCE BUSINESS IN UKRAINE

On the basis of analysis of the views of scientists the nature of state regulation of insurance business, insurance supervision and regulation of insurance are determined. The role of state regulation of insurance business through its functions are revealed. Complement concepts and categories of the theory of state regulation proposed types of state regulation of insurance business. They are classified according to the following criteria: a way to influence the object of regulation, frequency, coverage, nature of the intervention in the activities of the insurance business, categories of regulated entities, category of regulation.

Keywords: state regulation of the insurance business, insurance supervision, regulation of insurance, insurance business, subjects of insurance business, types of state regulation of insurance business.

Постановка проблеми. Державне регулювання страхового підприємництва зумовлене тими реаліями, у яких відбувається його сучасний розвиток. Проблеми, які нині характеризують вітчизняне страхове підприємництво, та неспроможність самостійно їх вирішувати зумовлюють необхідність ефективного реагування з боку держави. Однак, незважаючи на тривалий період розвитку страхового підприємництва в Україні, його державне регулювання лише формується, а відсутність чіткого понятійно-категорійного апарату теорії державного регулювання страхового підприємництва є одним із чинників, що гальмує його функціонування.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній страховій науці ще не досягнуто єдності у розумінні та трактуванні понять і категорій державного регулювання страхового підприємництва. Фундаментальних наукових досліджень з даної проблематики немає, лише окремо досліджувалися проблеми державного регулювання страхового ринку (А.В. Василенко, А. Мазаракі [1; 2]), перестраховання, аналізу діяльності окремих регулюючих органів держави, нагляду у даній сфері (В. Фурман, О. Козьменко, О. Залетов, О. Гаманкова [3; 4; 5; 6]). Більш ґрунтовніше досліджено теорію та практику фінансового регулювання страхового ринку в Україні (Л. Шірінян [7]). Наявність таких наукових розробок має, безумовно, позитивний вплив, проте відсутність чітких узагальнених результатів не дає можливості сформулювати цілісний

механізм державного регулювання страхового підприємництва, що впливає на розробку ефективної стратегії його розвитку.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті є з'ясування основних понять та категорій теорії державного регулювання страхового підприємництва, зокрема сутності, функцій та видів державного регулювання страхового підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна наука для визначення ролі держави в економіці використовує різні поняття: «державне втручання», «державне управління», «державна економічна політика», «державне регулювання» тощо. Правильною, на наш погляд, є позиція Л. Швайки, яка, даючи пояснення цим поняттям, твердить, що державне регулювання економіки – це сфера діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів. Державне регулювання економіки можна розглядати як функцію державного управління і як інструмент реалізації економічної політики [8, с. 36]. Таку ж думку щодо державного регулювання має і Д. Стеченко, який вважає, що регулювання відбиває і втілює структуру регульованого об'єкта, а тому його треба відрізняти від управління, яке трактується вченим як процес вироблення та реалізації рішень [9, с. 26].

На нашу думку, державне управління у різних формах притаманне усім органам влади, а не лише вико-

навчим. Сутність державного управління виявляється завдяки управлінській дії, реалізацію якої забезпечують такі механізми як організація, регулювання, планування, мотивація, контроль. Отже, розглядаючи проблему державного управління та державного регулювання страхового підприємництва, доходимо висновку, що державне управління страхового підприємництва є складовою системи державного управління економікою, яка спрямовується за допомогою механізмів управлінської дії на створення належних умов для функціонування страхового підприємництва. Державне регулювання страхового підприємництва як структурний елемент державного регулювання економіки здійснюється для впорядкування дій його суб'єктів, забезпечення виконання законів, відстоювання державних та суспільних інтересів.

У науці найчастіше розглядалися проблеми державного регулювання страхування, страхової діяльності крізь призму лише державного нагляду з боку відповідного уповноваженого органу. Така позиція є дещо спрощеною. Так, О. Козьменко зазначає, що державне регулювання розвитку страхового ринку України у контексті сталого зростання має здійснюватися шляхом реформування системи державного нагляду за страховим ринком у відповідності до вимог міжнародних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I та II, що передбачають обґрунтування основних напрямів стратегії розвитку регіонального ринку, внутрішнього національного ринку та його інтеграцію у зовнішній страховий ринок [4, с. 25].

У Законі України «Про страхування» жодна стаття не стосується державного регулювання страхової діяльності. У розділі IV «Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні» зазначено, що державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників [10].

Вважаємо, що державне регулювання страхового підприємництва необхідно розглядати як діяльність усіх органів державної влади щодо координації функціонування суб'єктів страхового підприємництва, а не лише відповідного уповноваженого органу.

Відомо, що нагляд забезпечує контроль за виконанням правил та встановлених норм, а регулювання передбачає їх розроблення та впровадження. «Регулювання» та «нагляд» є взаємно доповнюючими поняттями. На нашу думку, страховий нагляд – це функція уповноваженого органу, який коригує діяльність суб'єктів страхового підприємництва відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів. Це моніторинг процесів, що відбуваються у страховому підприємстві на різних етапах функціонування – від створення суб'єктів до їх реорганізації та ліквідації. Методами страхового нагляду є: організація та проведення безвізного нагляду, застосування заходів впливу, інспектування, призначення тимчасової адміністрації та ліквідаційної комісії тощо. Наглядовий орган не втручається у діяльність суб'єкта страхового підприємництва, а оцінює її з позиції законності та наявності необхідних ресурсів для виконання взятих зобов'язань, достатнього обсягу капіталу, системи бухгалтерської звітності та внутрішнього контролю.

Поняття «страхове регулювання» часто використовується та пояснюється зарубіжною страховою наукою та практикою [11]. Представники сучасної української економічної науки цим поняттям послуговуються рідко. Так, у колективній монографії «Стратегічне

управління страховою компанією» (за редакцією доктора економічних наук В. Фурмана) описано поняття «страхове регулювання», система якого на національному рівні передбачає досягнення збалансованості інтересів суб'єктів страхових відносин і органів, що їх регулюють, – захисту страхувальників, забезпечення інтересів страховиків і отримання певної макроекономічної вигоди. У ній зазначено, що «страхове регулювання має певну вартість (чим жорсткіше страхове регулювання, тим більше втрати компанії і клієнтів, оскільки обмеження, що накладаються на свободу дій страховиків, неминуче спричиняють підвищення вартості їх послуг) і ефективність» [3, с. 15].

Вважаємо, що особливістю цього поняття є те, що заходи регулюючого впливу застосовують не лише до суб'єктів страхового підприємництва, а й до інших учасників страхового ринку, зокрема тих, які мають право займатися посередницькою діяльністю. При цьому необхідно наголосити, що таке регулювання здійснюється відповідним уповноваженим органом державної влади, регулюючі функції якого входять до його компетенції. Якщо такий вплив на учасників страхового ринку здійснюють інші органи державної влади, то тоді варто говорити про державне регулювання страхового ринку.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» міститься доволі лаконічне пояснення державного регулювання ринків фінансових послуг «як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам» [12]. Оскільки до фінансових належать послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення, то таке трактування стосується й ринку страхових послуг.

Проведений аналіз засвідчує, що й у вітчизняному законодавстві проблеми державного регулювання та нагляду пояснюються нечітко. Законодавство та інша спеціалізована література не мають єдиних поглядів на зміст основних понять та категорій теорії державного регулювання страхового підприємництва. У нашому розумінні державне регулювання страхового підприємництва – це сукупність заходів впливу, які застосовуються відповідними органами державної влади з метою досягнення визначених цільових пріоритетів розвитку страхового підприємництва. У сучасних вітчизняних умовах, зокрема в умовах фінансово-економічної, політичної кризи, найважливішими цілями державного регулювання страхового підприємництва є відновлення та збереження його фінансової стабільності.

Невід'ємним компонентом змісту, важливою формою виявлення суті та ролі державного регулювання страхового підприємництва для економіки країни є відповідні його функції. На нашу думку, функції державного регулювання страхового підприємництва можна поділити на ті, що залишаються незмінними під впливом нових умов існування та трансформації, а також функції, набуті у процесі еволюції (змінні). Передусім це функції, пов'язані з новими страховими послугами чи, до прикладу, зумовлені посиленням ролі саморегульованих організацій, яким пропонується виконання низки регульованих функцій.

Виокремимо такі функції державного регулювання страхового підприємництва:

1) цільова – визначення стратегічних цілей та пріоритетів, а також основних напрямів та програм розвитку страхового підприємництва в країні, враховуючи зарубіжний досвід;

2) стимулювальна – формування засад, здатних ефективно впливати на інтереси та діяльність страховиків і посилювати економічні процеси у страховому підприємстві;

3) інформаційна – забезпечення усіх учасників ринку необхідною інформацією у досягненні відповідних результатів;

4) регламентуюча – встановлення певних правил діяльності за допомогою законів, нормативно-правових документів та удосконалення правового механізму;

5) соціальна – забезпечення соціального захисту та надання соціальних гарантій учасникам страхового ринку;

6) попереджувальна – спрямована на виявлення та запобігання загрозам у процесі розвитку страхового підприємства;

7) реформаційна – здійснення змін та перетворень (зазвичай кардинальних) з метою зміцнення та оновлення розвитку страхового підприємства.

Розвиток страхового підприємства зазнає змін під впливом сукупності різного характеру чинників, тому його державне регулювання не є статичним, а набуває тих чи інших ознак, залежно від часу, країни, обраної економічної політики. На нашу думку, під видом державного регулювання страхового підприємства необхідно розуміти конкретну форму регулювання.

В. Фурман поділяє державне регулювання страхування на пряме та непряме [3, с. 140]. До прямого (адміністративного) регулювання страхування автор відносить страхове законодавство, безпосередню участь держави в установленні страхової системи захисту майнових інтересів; захист сумлінної конкуренції на страховому ринку, запобігання та припинення монополізму; діяльність органів страхового нагляду. Непряме регулювання охоплює низку економічних важелів (податкових, грошово-кредитних тощо). З таким підходом ми погоджуємося.

Вважаємо, що види державного регулювання страхового підприємства необхідно розподілити за такими ознаками (рис. 1):

1. За способом впливу на об'єкт регулювання:

- пряме (безпосередньо впливає на діяльність суб'єктів страхового підприємства і характеризується високим ступенем регламентації);

- непряме (регламентує поведінку суб'єктів страхового підприємства опосередковано, завдяки створенню певних умов, і стосується ринкового середовища, в якому ці суб'єкти працюють). При цьому поєднання прямого та непрямого державного регулювання може бути різним залежно від ступеня розвитку ринкових відносин у країні й, зокрема, розвитку страхового підприємства.

2. За періодичністю:

- постійне (характеризується сталим регулювальним впливом органів державної влади відповідно до засад розвитку страхового підприємства);

- періодичне (використовується за певних умов, наприклад надзвичайних ситуацій, – призначення тимчасової адміністрації та усунення керівництва від управління страховою компанією).

3. За рівнем охоплення:

- повне (заходи впливу держави застосовуються до страхового підприємства загалом);

- часткове (державне регулювання здійснюється щодо окремих аспектів страхової діяльності, наприклад, організації перестраховання чи встановлення нормативів формування, напрямів розміщення страхових резервів тощо).

4. За характером втручання держави у діяльність суб'єктів страхового підприємства:

- м'яке (ліберальне), за якого законодавство визначає лише загальні умови діяльності страхових компаній, зокрема контролює фінансовий стан страхових компаній за допомогою аналізу їхньої звітності, а жорстка регламентація процедури надання страхових послуг, затвердження страхових тарифів відсутні. Такий вид державного регулювання характерний для системи «англо-американського права» (існує у США, Великій Британії, Канаді);

- жорстке регулювання ґрунтується на суворій законодавчій регламентації діяльності суб'єктів страхової діяльності, систематичному контролю за дотриманням законодавства під час надання страхових послуг. Зокрема, у Франції, відповідно до Страхового кодексу, державне регулювання здійснюється за допомогою цін, податкової системи, кредиту та інших регуляторів;

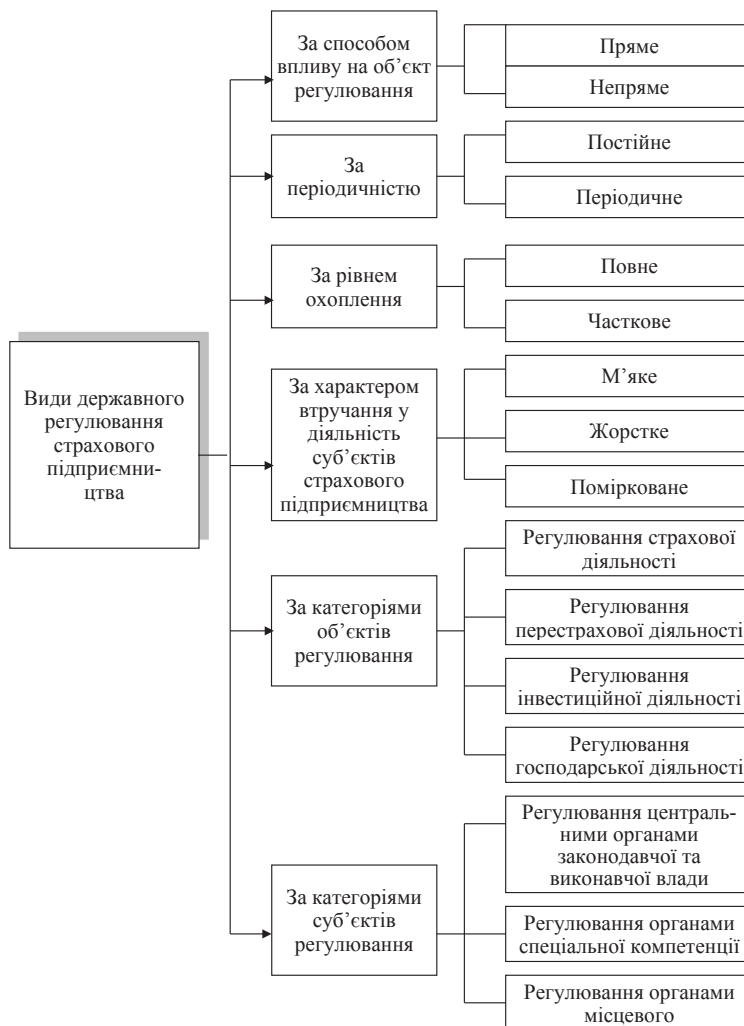

Рис. 1. Види державного регулювання страхового підприємства

Джерело: розроблено автором

- помірковане (змішане), яке характерне для України і є, швидше, жорсткішим, аніж ліберальним, еволюціонувало у напрямі континентальної системи права.

5. За категоріями об'єктів регулювання:

- регулювання страхової діяльності (засоби впливу щодо створення та реалізації страхових послуг);
- регулювання перестрахової діяльності (сукупність заходів, спрямованих на здійснення суб'єктами страхового підприємства перестраховання);
- регулювання інвестиційної діяльності страхових підприємницьких структур (заходи впливу щодо ефективного вкладення (інвестування) власних коштів та коштів страхових резервів);
- регулювання господарської діяльності (заходи впливу щодо здійснення звичайної діяльності, яка характерна для будь-якого суб'єкта підприємництва).

6. За категоріями суб'єктів регулювання:

- регулювання центральними органами виконавчої та законодавчої влади;
- регулювання органами спеціальної компетенції;
- регулювання органами місцевого самоврядування.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, обраний науковий інструментарій дослідження дозволив визначити, що державне регулювання страхового підприємства є однією із функцій державного управління; діяльністю всіх органів державної влади щодо координації дій суб'єктів страхового підприємства; функціональним інструментом реалізації державної політики щодо розвитку страхового підприємства. Сучасна система методів наукових досліджень сприяла обґрунтуванню функцій та виділенню видів державного регулювання страхового підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко А.В. Генезис державного регулювання страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду / А.В. Василенко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8. – С. 14-22.
2. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : монографія / Булгакова С.О., Василенко А.В., Василенко Л.І. та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.
3. Стратегічне управління страховою компанією : монографія / Фурман В.М., Філонюк О.Ф., Ніколенко М.П., Барановський О.І. та ін. ; наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук В.М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2008. – 440 с.
4. Козьменко О. Страховий ринок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. Козьменко. – Донецьк, 2009. – 32 с.
5. Залетов О. Безпечення життя : монографія / О. Залетов. – К. : Міжнародна агенція «Бізон», 2006. – 688 с.
6. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: методологія, практика : монографія / О.О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
7. Шірінян Л.В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л.В. Шірінян. – Київ : Видавництво «Центр учбової літератури», 2014. – 458 с.
8. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
9. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Д.М. Стеченко [3-тє вид., виправл.] – К. : Знання, 2006. – 262 с.
10. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
11. Webel B. Insurance regulation: issues, background and legislation in the 111th congress [Електронний ресурс] / B. Webel. – 2009. – Режим доступу : http://assets.opencrs.com/rpts/R40771_20090819.pdf.
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.